

İNNOVASIYA İNFRASTRUKTURUNUN İQTİSADI İNKİŞAFA TƏSİRİ: DÜNYA TƏCRÜBƏSİ

Səfər HÜSEYNOV

*Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin İqtisadi Elmi-Tədqiqat
İnstitutu, Bakı, Azərbaycan*

Giriş

İnnovasiya infrastrukturunu ideyaların yaranması, onların məhsula çevrilməsi və bu məhsulların geniş miqyasda kommersiyalaşdırılmasına kömək edən iqtisadi subyektlərin məcmusudur. Bu inkişafın uğuru sahibkarlığı, risk almağı və dəyişiklikləri (yenilikləri) mənimsəməyi mükafatlandıran, bu münasibəti stimullaşdıran bir sıra qaydalar və inzibati normalar, güclü bilik yaratma sektoru (universitetlər, tədqiqat mərkəzləri və laboratoriyalar) və bu bilik mərkəzləri ilə kommersiya müəssisələri arasında əməkdaşlıq kimi bir sıra amillərdən asılıdır.

Ölkəmizdə və dünyanın hər yerində hökumətlər, universitetlər, investolar, müxtəlif korporasiyalar kimi təşkilatlar innovasiya infrastrukturunu inkişaf etdirmək və ya onların bir hissəsi olmaq istəyirlər. İnnovasiya infrastrukturunun yaradılması ilə bağlı çoxlu müzakirələr aparılıb və indi danışıqlar bu infrastrukturları necə təkmilləşdirmək və onları daha effektiv və səmərəli etmək istiqamətində gedir.

“İnnovasiya infrastrukturunu” innovasiya üçün vacib olan müxtəlif tərəfləri və icma üzvlərini təsvir etmək üçün istifadə edilən termdir. İnnovasiya infrastrukturuna universitetlər, hökumət, korporasiyalar, startap sürətləndiricilər, vençur kapitalistləri, özəl investorlar, fondlar, sahibkarlar, mentorlar və media daxildir. Hər biri giriş və maliyyə sərmayəsi vasitəsilə yeni ideyaları reallığa çevirməklə daha böyük ekosistemdə dəyər yaratmaqda mühüm rol oynayır. Yerli, regional və dövlət qurumları ekosistemin inkişafında rol oynaya bilər və oynamalıdır (Liang, 2014).

İnnovasiya infrastrukturunun əhəmiyyəti

İnnovasiya infrastrukturunu ideyaların reallığa çevrilməsi üçün aktiv məlumat və resurslar axını yaradır. Bu infrastruktur vasitəsilə biz daha çox yenilikçi və sahibkarın real dünya problemlərini daha sürətli həll etmək üçün həllər hazırlaya və işə sala biləcəyi bir proses qururuq. Bu proses yeni sahələrdə təcrübə yaradır, iqtisadiyyatı şaxələndirməyə kömək edir və sahibkarlara/müəssisələrə müştərilərini olduqları yerdə qarşılamağa imkan verir. Bundan əlavə, innovasiya infrastrukturunu iqtisadi sabitlik və resurs mübadiləsi yaratmaq üçün vasitələr təqdim edir.

İnnovasiya infrastrukturunun önəmi startaplar üçün mənbələrə çıxışda və infrastrukturun maraqlı tərəfləri üçün məlumat axınındadır. Bu məlumat axını, doğru təşkilatların öz biznesləri və portfəlləri üçün doğru zamanda, düzgün səbəblərə görə düzgün ideyalarla əlaqə qurmaları üçün daha çox investisiya imkanları yaradır (Birold Mercan, 2011).
beynəlxalq artıma malikdir.

Əsas hissə

1. Amerika Birləşmiş Ştatları (ABŞ) – Silikon Vadisi

Silikon Vadisi hazırda sahibkarlar üçün dünyanın ən uğurlu yerlərindən biri olaraq qalır. Mədəniyyət, innovativ düşüncə tərzini, investorlar, şəbəkələşmə və nəhayət Stenford Universiteti buranı sahibkarlar üçün dünyanın ən uğurlu yerlərindən birinə çevirməkdə böyük rol oynayırlar.

Sahibkarlıq ekosisteminin sütunu

Sahibkarlıq infrastrukturunu yeni startapların yaradılmasını və böyüməsini birbaşa və ya dolayısı ilə dəstəkləyən oyunçular və əlaqələr şəbəkəsidir. Bu infrastruktur şəkil 3-də göstərilən altı əsas sütundan ibarətdir.

Şəkil 1. Sahibkarlıq ekosisteminin sütunu

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

ümumi ÜDM-nin təxminən 4%-ni təşkil edir. Bu günə qədər Stenford məzunları 5,4 milyon iş yeri yaradıblar (Rafi, 2020).

a) *İşə qəbul* - Silikon Vadisi şirkətlərində işə qəbul prosesi dünyanın əksər şirkətlərindən fərqlidir. İnsanlar yalnız qiymətlərinə görə universitetlərdən işə götürülmürlər. Silikon Vadisi şirkətləri kampusunda işə qəbul edirlər, burada namizədlər işə götürülmək üçün şirkətlərin real həyat problemlərini həll etməlidirlər. Bu proses, yaradıcı və yenilikçi insanları bu şirkətlərə cəlb edir. Belə insanları şirkətlərə cəlb etmək Vadi şirkətlərinə qabaqcıl mövqələrini inkişaf etdirməyə kömək edir.

b) *Şəbəkə* - Silikon Vadisi şəbəkə qurmaq üçün mükəmməl yerdir. Stanford Universitetindən və digər ən yaxşı universitetlərdən gələn istedad axını ilə Vadi insan kapitalı və istedadla yaxşı təmin olunur. Daha sonra korporativ nəhənglərə çevrilən uğurlu startaplar istehsal edən tarixə malik olan vençur kapitalistləri Vadiyə cəlb olunur. Beləliklə, sahibkarlar üçün şəbəkə qurmaq və öz bizneslərinə başlamaq üçün istedad və pul tapmaq üçün mükəmməl bir yer halına gətirir.

Walmart və Comcast kimi böyük şirkətlərin Silikon Vadisində yeni müəssisələri var. Hətta Finlandiya və Danimarka hökuməti startaplarına Silikon Vadisi şəbəkəsi ilə əlaqə yaratmağa kömək etmək üçün Vadiyə inkubatorlar yaradıblar. Apple, Google və Facebook kimi dünyanın ən böyük korporasiyalarının qərarqahlarının Vadiyə olması o deməkdir ki, təkə sahibkarlar deyil, həm də bu şirkətlərin yüksək istedadlı işçiləri də Vadiyədir.

Stanford Universiteti. Şübhə yoxdur ki, Silikon Vadisində yerləşən Stenfordun əhəmiyyəti, başqa bir uğurlu sahibkarlıq ekosistemi olan Bostonun dəstəklənməsində Massaçusets Texnologiya İnstitutunun (*Massachusetts Institute of Technology (MIT)*) önəmi qədər böyükdür. Tədqiqatlar göstərir ki, Stanford məzunları hər il təxminən 3 trilyon dollar iqtisadi təsir əldə edirlər. Bu, bir universitetin məzunlarının təsirinə məruz qalan dünyanın

c) *Risk almaq* - Silikon Vadisi yaradıcı olmaq və yeni şeylər sınamaq mədəniyyətinə malikdir. Dünyadakı şirkətlərdə işçilər ehtiyatlı davranırlar, çünki uğursuzluq onların karyeralarına ciddi təsir göstərə bilər. Silikon Vadisində uğursuzluq dərs almaq üçün fürsət hesab olunur.

İşçilər mükəmməl olmayan və ya işləməyən bir şey təqdim etdikdə, onlardan öyrənmək üçün bir təcrübə kimi istifadə olunur ki, bu da şirkətləri daha sürətli işləməyə təşviq edir. Beləliklə, onlar bir məhsulu təkmilləşdirmək üçün vaxt sərf edib sonradan onun işləmədiyini tapmaqdan, başlanğıc mərhələdə ideyanın nə qədər yaxşı olduğunu bilirlər. Çünki sürətlə dəyişən dünyada innovasiyalar sürətlə baş verməlidir.

d) *İnnovasiya strategiyası* - Bir araşdırmaya görə, bütün qlobal şirkətlərin yalnız 20%-nin innovasiya strategiyası olduğu halda, Silikon Vadisində şirkətlərin 90%-nin innovasiya strategiyası var. Təkcə bu statistikalar Silikon Vadisinin niyə dünyanın qalan hissəsinə nisbətən böyük üstünlüyə malik olduğunu sübut etməyə davam edir. İnnovasiya əsasdır və onlar Apple və Google kimi dünyanın ən innovativ şirkətlərini ortaya qoyurlar. Bu çağda şirkətlər üçün innovasiya mütləqdir. 1935-ci ildə S&P şirkətlərinin ömrü 90 il idisə, 2010-cu ildə cəmi 14 il idi. Bu, böyük şirkətlərin idarə heyətinə qorxulu mesajdır. Yenilik etmək və ya pozulmaq sahibkarlara açıq bir mesajdır.

e) *Miqyaslanma* – Əhatə dairəsini genişlətmək Silikon Vadisindəki demək olar ki, bütün şirkətlərdə əsas strategiyadır. Dünyada bir çox startap uğur qazanmaq üçün biznesə başlayır. Silikon Vadisində isə sadəcə uğur qazanmaq deyil, sürətlə geniş miqyas almaq lazımdır. Silikon Vadisində bir çox vençur kapitalı firması var və vençur kapitalistlər sərmayələrini tez bir zamanda qaytara bilmələri üçün sürətlə genişlənən startaplara sərmayə qoyurlar. Startaplar bilirlər ki, onların əhatə dairəsini genişləndirmək üçün strategiyaları yoxdursa, vençur kapitalistlər rəqiblərinə sərmayə qoyacaqlar.

f) *Mədəniyyət* - Ümumi mədəniyyət Silikon Vadisinin bu gün dünyanın ən önəmli innovativ mərkəz olmasında mühüm rol oynayır. Azad düşüncə mədəniyyəti və uğursuzluqları öyrənmə fürsəti kimi görmək startaplara çox kömək edir. Silikon Vadisi şirkətlərinin 54%-i innovasiya strategiyalarının korporativ strategiyaları ilə sıx uyğunlaşdığını, qlobal miqyasda isə yalnız 14%-i korporativ strategiyanın innovasiya strategiyası ilə uyğunlaşdırılmasının vacibliyini göstərdiyini deyir. Nəticə olaraq, Silikon Vadisi bütün dünyada sahibkarlıq ekosistemləri üçün bir nümunədir və təkrarlanması çətin olan bir çox unikal üstünlüklərə malikdir. Silikon Vadisi bu üstünlüklərə sahib olduğu müddətdə uzun müddət zirvədə qalacaq (Rafi, 2020).

Silikon Vadisi, coğrafi olaraq ABŞ-da, elektrik dövrləri ilə işləyən bir neçə yüksək texnologiyalı şirkət tərəfindən San Fransisko körfəzində quraşdırılmış, dünyada innovasiya ekosistemi baxımından ən yaxşı quruluşa malik bölgədir. Onun tarixi texnologiyaya və innovasiyalara əsaslanan infrastruktura çevrildiyi uğurun nümunəsidir.

Data mining ilə bağlı müzakirə saytı olan Geology for investors (2019) qeyd edir ki, 1846-cı ildə Kaliforniyada 700 əcnəbi və 300.000 yerli əhali var idi. 1849-cu ildə qızıl hücumunun qızğın vaxtında bölgəyə 40.000 mədənçi gəlmişdi. O zaman Kaliforniyaya getmək çox çətin idi. Şimali Amerikanın qərb sahilinə aparan yollar çox təhlükəli idi və vəba kimi xəstəliklərdən səbəbindən ölüm halları olduqca çox idi (Geology for investors,2019).

1938-ci ildə Stenford Universitetinin professoru Frederik Termman iki keçmiş tələbəni bu işə həvəsləndirdi. Bu iki tələbə fəaliyyətlərinin əvvəlində cəmi 500 dollar büdcə ilə Hewlett-Packard Company - HP-ni yaradaraq, dünyada tarixində bir inqilab etmiş oldular. Həmin iki tələbə, William Hewlett və David Packard, bu günə qədər innovasiyalar baxımından Kaliforniyada ən məşhur olan şirkəti yaratdılar. Bu ekosistemin qlobal innovasiya yarışında uğur qazanmasında daha bir mühüm məqam isə Silikon Vadisində yerləşən Ames Aeronavtika Laboratoriyası idi. Bu, NASA-nın kosmik sənaye ilə işləmək üçün yaratdığı laboratoriyalardan biri idi.

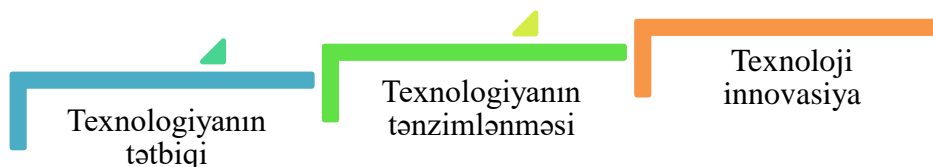
1967-ci ildə son dərəcə əhəmiyyətli olan sakitlikləri ilə seçilən Hippi hərəkəti nisbətən gənc sahibkarların ən böyük xüsusiyyəti idi. Silikon Vadisində jilet, cins şalvar geyən və skuterlərdə səyahət edən insanlara tez-tez rast gəlmək mümkündür. Hesab olunur ki, Hippi hərəkəti o dövrdə yarandığı üçün o ekosistemdə belə sakit insanlar və sahibkarlar var. Normand, 2014 nəticəsinə gəlir ki, bir neçə il sonra, 1971-ci ildə bölgənin yarımkeçirici sənayesinin uğuru məlum oldu. Nəticədə, jurnalist Don Hoefler onun haqqında yazdığı bir hekayədə saytı Silikon Vadisi adlandırdı. Adın arxasındakı məntiq sadə idi: San Fransisko körfəzi coğrafi olaraq vadidə yerləşir və silikon yarımkeçirici istehsalında əsas kimyəvi elementlərdən biridir.

Buna görə də, Silikon Vadisinin formalasması üçün bütün strategiya davamlı olmaq üçün hazırlanmış ekosistemin yerləşdirilməsi və innovasiya taktikasına əsaslanırdı. Bu ekosistemlə bağlı müzakirələrə görə, Silikon Vadisi kimi uğurlu modellərin kontekstualaşdırılması hətta tənzimləmə mexanizmləri, yerli bazarın zəruri keyfiyyətləri, maliyyələşdirməni təşviq etmək planları, eləcə də biznesin sürətləndirilməsi nəzərə alınmaqla tətbiq edilə bilər. “Ekosistemləri necə yaratmaq və inkişaf etdirmək olar: sahibkarlığın sürətləndirilməsi dövrü” mətninə əsasən Rasia (s.d) sahibkarlığın innovasiyası və əks əlaqəsi əsasında ekosistemin yaradılması üçün dörd komponentli addımın (1. Xəyal etmə 2. Böyümə 3. Öhtəlik 4. Yenidən investisiya qoyuluşu) olduğunu bildirilir.

2. Çin Xalq Respublikası (ÇXR)

Çin şirkətləri inkişaf etdirilir, məhsul innovasiyasının inkişafının müxtəlif addımları göz qabağındadır, onlar tədricən sənayeləşməyə nail olurlar. 2016-cı ildə Çin hökumətinin təklif etdiyi "13-cü Beşillik Plan" innovasiyanı milli strategiyanın əsasına qoyur. Ölkə iqtisadiyyatı inkişaf etdikcə, kütləvi sahibkarlıq və innovasiyalar iqtisadi transformasiya və inkişafın mühüm amilinə çevrilir Dövlət elmi və texnoloji nailiyyətlərin transformasiyasını təşviq etməyə, elmi tədqiqat işçilərini innovasiyalara və biznesə başlamağa həvəsləndirməyə, kommersiya sistemində islahatları təşviq etməyə, innovasiya və sahibkarlıq üçün əlverişli bazar mühiti yaratmağa çalışır. İnternet texnologiyasının və digər logistika texnologiyalarının sürətli inkişafı şəraitində Çin şirkətləri ən son elm və texnologiyanı əldə edə bilirlər. Çin şirkətləri yeni məhsulların inkişafını dəstəkləmək üçün kifayət qədər bilik əldə edə bilirlər. Çin şirkətlərinin "imitasiya" addımı təkcə sadə "imitasiya" və ya "uyğunlaşma" deyil, həm də məhsulun innovasiyasının uğursuzluq riskini azaltmaq olan imitasiya strategiyasının daha böyük məqsədini daşıyır (Liu, 2009).

Çinin innovasiya infrastrukturu: texnologiyanın tətbiqi-texnologiyanın tənzimlənməsi-texnoloji innovasiyadan ibarətdir. KOM-lərin məhsul innovasiyasının ilkin addımını "texnologiyanın tətbiqi" adlandırmaq olar. Çin dilində "texnologiyanın tətbiqi" sözü daha yaxşı nəticələr əldə etmək üçün başqalarının bilik və ya təcrübəsini tətbiq etmək və mənimsəmək qabiliyyətinə malikdir. Eynilə, məhsul innovasiyası və inkişafının növbəti addımı mövcud məhsulları tənzimləmək və təkmilləşdirmək lazımdır ki, bunu "texnoloji innovasiya" ilə təsvir etmək olar (WANG, 2021). Əksər Çin şirkətləri bu addımı "texnoloji

Şəkil 2: Çinin innovasiya infrastrukturu

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

imitasiya" və "texnoloji innovasiya" arasında keçid addımı kimi görür. Buna görə də, "texnologiyanın tənzimlənməsi" addımında Çin şirkətləri Cənubi Koreya və Yaponiyanın "imitasiya edici innovasiya" və "texnologiya bölməsi" addımlarından daha çox innovativ məhsullara yaxındırlar. İnnovasiya mərhələsində o, daha çox qazanc əldə etmək üçün orijinal dizaynın dəyişdirilməsi və yeni məhsulların yaradılması mənasını verən Çin xarakterli "texnoloji innovasiya"dan götürülüb.

Bununla belə, mənbə məhdudyyətləri və digər maneələr səbəbindən Çinin KOM-ları yeni məhsullar inkişaf etdirə bilər (Liu, 2009).

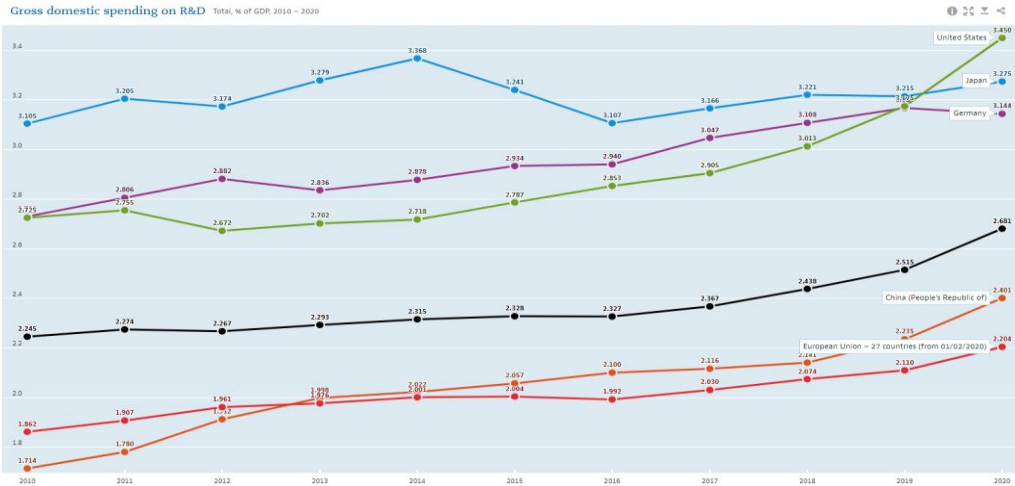
Çin təkamülü ilə əlaqədar olaraq, ölkə pirat məhsulların ixracatçısı olmaqdan çıxdıqda və ilk növbədə, dünya innovasiyaları tərəfindən dəstəklənən məhsullar/proseslər və proqramlar inkişaf etdirə bilər ölkəyə çevrildikdə çox böyük bir paradigma pozulur. Sənayeləşmə və texnologiya ilə necə məşğul olacağına dair dəyişikliklər kontekstində Çin elm və texnologiyanın inkişafı üçün iki siyasət qurdu: Beşillik Plan (2011-2015) və Milli Plan (2006-2020). Beşillik Plan iqtisadiyyat üçün çox strateji olan bir neçə texnoloji sektora (o cümlədən: bərpa olunan enerji, biotexnologiya, səmərəli və ekoloji texnologiyalar, elektrik avtomobilləri və yeni nəsil İnformasiya Texnologiyaları) cəmi 1,7 trilyon ABŞ dolları gətirdi. Milli Plan, orta və uzunmüddətli perspektivdə Çin texnoloji nailiyyətlərinin bəlkə də ən böyük problemi olan sektorun innovasiya potensialını təkmilləşdirməklə üzləşməyi hədəfləmişdir (QUEIROZ, tarixsiz).

Müşahidə edilmişdir ki, beşillik və milli planlar siyasəti nəticəsində R&D ilə bağlı xərclərin stimullaşdırılmasında artım on dörd il ərzində 8 dəfə artmışdır. Belə ki, 2000-ci ildə 41 milyard dollardan sıçrayaraq 2014-cü ildə 344 milyarda yüksəlmişdir. Aşağıdakı şəkildə göstəriləyi kimi, Çində R&D və İnnovasiyaya investisiyalar praktiki olaraq ABŞ ilə sıx bağlıdır.

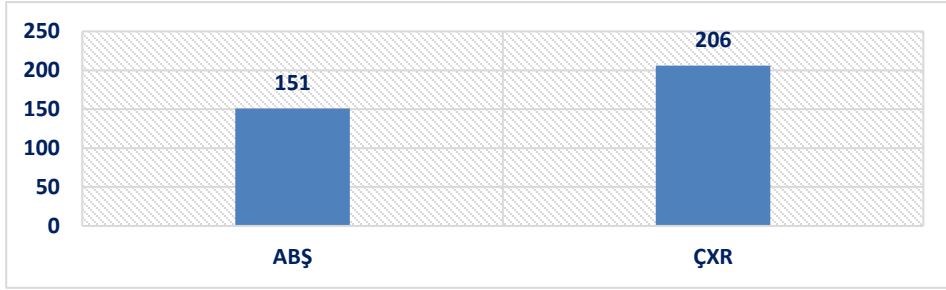
Qrafik 1. Çin və bəzi seçilmiş ölkələrin R&D xərclərinin GDP-də payı

Mənbə: Organisation for Economic Cooperation and Development

(OECD) <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>

Bundan başqa, 2019-cü ildə Çində Unikorn istehsalçıları olaraq adlandırılan sratapların sayı xeyli artmış və gəlirlərini ikiqat artırmışlardır.

Qrafik 2. Çində və ABŞ-da unikonların sayı (2019)

Mənbə: China Unicorns, 2019

Qrafikdən görünür ki, 2019-cu ildə Çin unikonlarının sayına görə artıq ABŞ-ı ötüb. Bu səbəbdən, bu ölkə texnoloji pozulmalarla birbaşa əlaqəli bir neçə məhsul və xidmətin inkişafını axtararaq texnoloji yeniliklər sahəsində inkişaf etməyə başladı. Bütün texnoloji arsenal və qlobal innovasiya istiqamətində işdə paradiqma dəyişikliyinə əlavə olaraq, KPMG Beynəlxalq Mühəsibət firmasının tədqiqat məlumatları Çin və ABŞ-ın birlikdə dünyada ən böyük texnoloji innovasiya potensialına malik olduğunu göstərdi.

Çindən Unicorn müəssisələrinin ümumi sayı 2021-ci ilin dekabrına 219-dur ki, bu da 2020-ci ilin sonu ilə müqayisədə 12 və ya 5,9% artım deməkdir. Pekin və Şanxay ölkədəki ümumi texnoloji unikonların təxminən 60%-ni təşkil edir. Təxminən 94%-i beş regionda cəmləşmişdir ki, bu müəssisələrin 60%-dən çoxu beş sənaye sahəsinə aiddir. Regional paylanma baxımından Çin unikonları hələ də Pekində, Şanxayda, Quancqonda, Zhejiangda və Jiangsuda cəmləşib, ümumi sayının 93,6%-ni təşkil edir. Ən çox unikon müəssisə Pekində (84) yerləşmişdir ki, bu da 2021-ci ilin dekabrına olan ümumi müəssisənin 38,4%-ni (2020-ci ilin dekabrına 42,5%) təşkil edir. Şanxayda 45 (20,5%), Quancqonda 41 (18,7%), Zhejiangda 21 (9,6%) Unicorn müəssisəsi var (CIW Team, 2022). Həmçinin ÜƏMT-nin məlumatına görə (2017), Çin cəmi bir neçə onillikdə əqli mülkiyyət sistemi qurdu, milli innovasiyaları təşviq etdi, dünyanın əqli mülkiyyət liderlərinə qoşuldu və hazırda qeydiyyatda qlobal artıma təkən verir. Bunun üçün Çinin, daha dəqiq desək, Pekin şəhərinin innovasiyalar baxımından dünya dövləti olan ABŞ-la bərabər rəqabət apara bilən innovativ arsenalını yaratdığı və öncül olduğu məlumdur. Güman edilir ki, bu rəqabət elm, texnologiya, innovasiya, tədqiqat və inkişaf və əqli mülkiyyət baxımından dünyaya yaxşı nəticələr verəcək, ikincisi artıq iki dünya gücü arasında dünya birləşməsində diferensial olaraq ortaya çıxır.

Tayvan qabaqcıl istehsal, aparat istehsalı və kompüter texnologiyası sahəsində dünya lideridir və elektronika, kompüterlər, yarımkeçiricilər və mobil telefonlar üçün qlobal təchizat zəncirinin əsas halqasıdır. O, həmçinin Şərqi Asiyada tranzit daşınmalar və qabaqcıl araşdırma və inkişaf üçün əsas mərkəzdir.

Tayvanın biznes mühiti ümumiyyətlə sabitdir və xərclər Koreya və Yaponiya ilə müqayisədə aşağıdır. Bundan əlavə, Tayvan Çin və Asiyanın digər hissələri ilə müqayisədə əqli mülkiyyət hüquqları baxımından daha az risk nümayiş etdirir. Bir çox beynəlxalq təşkilat Tayvanın azad ticarət zonalarına daxil olmaq imkanı və əlverişli korporativ vergi dərəcəsi səbəbindən Tayvanda filial qurmağı seçirlər.

Vergi güzəştləri, tariflərdən azadolmalar, aşağı faizli kreditlər və digər əlverişli şərtlərlə ticarət və investisiya imkanlarını genişləndirmək üçün müxtəlif elm və sənaye parkları və ixrac emalı zonaları yaradılmışdır.

Bununla belə, bəzi analitiklər xəbərdarlıq edir ki, Çin və ABŞ arasında mövcud ticarət mübahisəsi Çində artan istehsal xərcləri ilə birlikdə iqtisadiyyatı Çinlə sıx bağlı olan Tayvana təsir edə bilər. Bəzi Tayvan firmaları Amerika tariflərindən yayınmaq üçün indi öz ölkələrinə qayıdırlar. Eyni zamanda, bu firmalar Taypey hökumətindən daha çox beynəlxalq işçi işə götürmək üçün maliyyə və icazə də daxil olmaqla bəzi üstünlüklər əldə ediblər (WANG, 2021).

3. İsrail

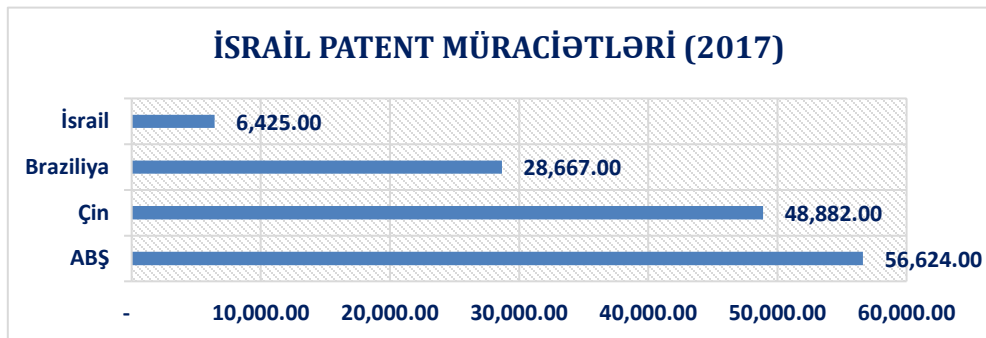
Daim geosiyasi müharibədə olan bir ölkədə yerləşən Təl-Əviv şəhəri, dünyanın ən kiçik şəhərlərindən biri olmasına baxmayaraq, ən uğurlu Startaplara sahibdir. Bu səbəbdəndə onu "Yaxın Şərqi Silikon Vadisi" adlandırırlar. Təl-Əvivin tarixi ölkəsinin tarixi ilə qarışır. İsrail nisbətən kiçik bir ölkədir və onilliklərdə davam edən müharibədən keçir. "Onun orta hesabla 8,5 milyon əhalisi var və adambaşına hər hansı digər ölkədən daha çox Startap daxildir: hər 2000 israiliyə təxminən 1 nəfər". Bundan əlavə, ölkə Nasdaq-da qeydiyyatdan keçmiş şirkətlərin sayına görə 3-cüdür - bu, fond bazarında listinq edilmiş adı səhmlər və oxşar qiymətli kağızlar bazarının indeksidir. Dow Jones Average və S & P 500 birlikdə ABŞ fond bazarlarında ABŞ və Çindən sonra ən çox izlənən üç indeksdən biridir (Barros & Paixão, 2020).

Bu ölkənin mühüm xüsusiyyətlərindən biri də odur ki, İsrail həmişə qonşu ölkələrə münafiqəli olub və uzaq bazarlara ixrac etmək məcburiyyətində qalıb, nəticədə böyük bazarlarla təcrübə keçirməyə və yüksək xərclərə malik olub. İsrailin bu xüsusiyyəti ölkəni mütləq yeniliklərlə birbaşa işləməli olduğunu başa düşməyə vadar etdi. İsrailin innovasiyaya meyilli bir ölkəyə çevrilməsi üçün vacib hesab etdiyimiz başqa bir xüsusiyyət də onun hərbi arsenalı idi. COGO-ya (2018) görə, əhali yetkinlik yaşına tez çatdı, çünki cəmiyyət orta məktəbin sonundan bəri inanılmaz dərəcədə kəskin təcrübələr qarışığını yaşadı, yəni kişilər və qadınlar hərbi həyata qoşulmağa və bu proses daxilində təcrübə keçirməyə məcbur oldular. Bunun həm də İsrail əhalisinin fərqli xüsusiyyəti olduğuna inanılır. Bununla belə, COGO, 2018-ə görə, İsrailin uğuruna dərinlən təsir edən üçüncü əsas amil immiqrasiyadır. "İmmiqrantlar yenidən başlamağa qarşı deyillər. Onları "Riskə girənlər"

adlandırırlar. İsrail xalqının bu üç əsas xüsusiyyətinə görə ölkə böyük dünya dövlətləri qarşısında dayanmağa qadir olan innovasiya sahəsinə doğru dönüş etdiyi hesab edilir. Akademiya və sənaye arasında dərin sinerji, risk cədvəlində dövlətin geniş iştirakı ilə yanaşı, korporativ beynəlmilləşdirmə proqramlarına stimül verməsi ölkənin özünəməxsus xüsusiyyətlərinə və Araşdırma və İnkişafa (R&D) əsaslanan hərəkətverici qüvvəyə (dövlət siyasəti) malik əhəmiyyətli bir sıçrayışa getdiyi müddəasından başlayır. Bütün bunlar innovasiya baxımından bu ölkəni Asiya səlfi kimi gücləndirməyə qadir olan möhkəmliyə gətirib çıxardı. İsrail dünyada yeni yaranan şirkətlərin ən yüksək sıxlığına malikdir, yəni Təl-Əviv şəhəri sözün həqiqi mənasında innovasiya halqası içərisində qalır, İT-nin müxtəlif sahələrini kəşf edir və dünyada fasilələr yaradır. Belə bir müddəadan başlayır ki, bu qədər kiçik və iqtisadiyyata bu qədər mənfi təsirləri olan bir şəhər, davamlı geosiyasi müharibə, eləcə də təbii sərvətlərin olmaması səbəbindən bütün bu mənfi məqamların öhdəsindən gələ bilmiş və dünyada yeni yaranan şirkətlərin yüksək konsentrasiyası ilə ən böyük şəhərlərdən birinə çevrilmişdir. Təl-Əvivin Asiyanın İnnovasiya Vadisinə çevrilməsi üçün ən yaxşı cavab, dəqiq olaraq, onun militarist mədəniyyəti, kollektivizmi, iş adamlarının İsrail universitetlərinə yaxınlığı və təchizatçılar, istehlakçılar, mentorlar, istedadlar mühəndisliyi və həmçinin venturedan ibarət güclü ekosistemlə əlaqə saxlamaq qabiliyyətidir. Bu qədər kiçik və müxtəlif dövlət siyasətlərinə ehtiyacı olan bir ölkənin innovasiyalar və sahibkarların və onların Startaplarının əhəmiyyətli dərəcədə konsentrasiyası baxımından üstün olmaq qabiliyyətinə malik olan kapital, səmərəli və optimallaşdırılmış şəkildə əlaqə yaratmaq üçün böyük imkanlara malikdir.

Aşağıdakı diaqramda israillilərin patent müraciətlərini əks ettirən paradiqma diaqramını görəcəyik.

Qrafik 3. İsrail patent müraciətlərinin sayı
Mənbə: Israel Patent Office, INPI, WIPO

İsrailin patent müraciətləri nə qədər kiçik olsa da, mədəniyyətin sahibkarlığa və innovasiyaya təsir göstərməyə yönəldiyi aydındır.

4. Singapur

İnnovasiya infrastrukturunun inkişafı sahəsində Singapur bu sahədə çox ciddi addımlar atan və yaxşı nəticələr əldə edən ölkələrin başında gəlir. Singapur şəhər dövləti ardıcıl olaraq dünyanın ən varlı və ən inkişaf etmiş cəmiyyətlərindən biri kimi sıralanır. Güclü investor iştirakı, şəffaf idarəetmə, dünyanın ikinci ən böyük limanı və bütün ASEAN regionuna giriş qapısına sahib olmaqla canlı innovasiya infrastrukturuna malikdir. Singapur yaxşı idarəetmə, pragmatik siyasət və güclü vençur kapitalı mühitindən faydalanan dünyanın ən dinamik innovasiya infrastrukturlarından biridir. Bir çox ölkədən fərqli olaraq, Singapur əcnəbilərə şirkət səhmlərinin 100%-nə sahib olmağa icazə verir, yəni şirkət qurmaq üçün yerli tərəfdaşlara ehtiyac yoxdur. Əksər hallarda siz Singapurda yüksək yaşayış qiymətindən qaçaraq öz ölkənizdən də biznesinizi idarə edə bilərsiniz. Bununla belə, əgər siz Singapuru Singapura və ya qonşu ölkələrdən hər hansı biri üçün sınaq meydançası kimi düşünürsünüzsə, məsələn, Malayziya, İndoneziya və ya Vyetnamda düşünürsünüzsə, siz hələ də yerli komandalara və tərəfdaşlara xeyli vaxt və resurslar ayırmalıyıq.

Singapur hökuməti Startaplar üçün vergidən azadolma planı (Startup Tax Exemption Scheme), Slingshot@Switch müsabiqəsi və Entrepass viza sistemi də daxil olmaqla bir neçə yüksək dəstəkləyici sistemə start vermişdir. Beləliklə, əgər startapınızın baş ofisi Singapurda yerləşirsə, əldə edilən ilk 73.000 ABŞ dolları vergidən azaddır, həmçinin araşdırma və inkişaf xərclərini və kapital artımı üçün də vergi yoxdur. Bundan əlavə, startaplar Deeptech və Greentech kimi seçilmiş vertikal üçün xüsusi sxemlər tapacaqlar.

Singapurun innovasiya infrastrukturunun digər əsas cəzbedici xüsusiyyəti onun maliyyələşdirmə perspektividir. Grab (əslən Malayziyadandır) və Trax (İsrail vətəndaşı tərəfindən yaradılmışdır) kimi unikorn şirkətlər Asiya və Cənub-Şərqi Asiyada Vençur Kapitalı və regional bazarlara çıxış sayəsində Singapurda möhkəmlənmişdir. Bundan əlavə, Singapurda MoolahSense və FundedHere kimi bir neçə məşhur crowdfunding¹ (kütləvi maliyyələşdirmə) platformaları da var.

Bununla belə, bu üstünlüklər Singapurun startap mərkəzi kimi təhrif olunmuş mənzərəsini də yaradıb. Bir çox sahibkarlar vençur kapitalını artırmaq və yaxşı Singapur idarəçiliyinin üstünlüklərindən istifadə etmək üçün öz qərargahlarının Singapurda olmasını seçsələr də, öz komandalarının əsas hissəsini və faktiki innovasiyaların əksəriyyətini işə saldıqları bazarda yerləşdirirlər (Innovation Lab Asia).

¹ *Crowdfunding*, müəssisələrin, təşkilatların və ya şəxslərin bir çox insanın kiçik ianələri ilə bir layihə və ya təşəbbüs maliyyələşdirməsidir.

Nəticə

Qlobal böhranın başlaması ilə yerli innovasiya infrastrukturunu getdikcə yüksəlirdi. İnfrastruktur ilə dəstəklənən inkişafı təklif edən şəhərlər innovasiya baxımından ən rəqabətli üstünlüklərə sahib olanlar, getdikcə daha rəqabətli və innovativ bir dünya axtaran, innovasiya infrastrukturunu daxilində düşünülmüş, planlaşdırılan və həyata keçirilən müxtəlif qlobal problemlərə həllər gətirən şəhərlərdir. Ümumi məqsəd kimi məqalədə startapları təhrək edən dünyanın əsas innovasiya ekosistemləri (ABŞ, Çin və İsrail) arasında müqayisə apararsaq əgər qlobal ekosistem müzakirə edilərkən əldə etdiyimiz nəticə bir qədər təəccüb doğurucudur.

Silikon Vadisinə gəldikdə, bu ekosistem artıq kifayət qədər uğur qazanıb və ətrafındakı iş yerlərində həmçinin ölkədə əhəmiyyətli gəlir mənbəyidir (*2016-2017-ci illərdə, yalnız innovasiyaya əsaslanan mədəniyyəti və sahibkarlıq mədəniyyətinin inkişafı sayəsində*). Bölgə 2003-cü ildən bəri dünyada ən böyük unikorn istehsalını həyata keçirir, bununla yanaşı, Amerika universitetlərinin nəzəriyyəsinə biznesə tətbiq edir.

İsrailin paytaxtı Təl-Əviv şəhərinə gəlincə, bu şəhər özünəməxsusluğu ilə seçilir. Çox kiçik əhalisi olan şəhər üç əsas xüsusiyyəti ilə innovasiya baxımından əhəmiyyətli sıçrayışlar edə bilmişdir: a) Bir sıra təbii və müharibə problemləri olan, qonşu ölkələrlə olan səlahiyyətlər hesabına uzaq ölkələrə ixraca uyğunlaşmalı olan ölkə; b) Cinsindən asılı olmayaraq bütün İsrail vətəndaşları orduya yazılır və c) Ölkədə daimi immiqrasiya edənlər hər şeyi sıfırdan başlamaqdan çəkinmirlər ki, bu da sahibkarlıq subyektinə diqqəti cəlb edən xüsusiyyət gətirir. Çin Xalq Respublikası və Pekin şəhərinə gəlincə, nəticə olaraq görülə bilən şey süni intellektin, ümumdünya internetə çıxışın yeni üsulunun pozucu proseslərinə əsaslanan ekosistemdir.

Sinqapurda İsrail kimi kiçik dövlət olsa da, ölkədə çox güclü innovasiya infrastrukturunun qurulmasına nail olmuşdur. Güclü investor iştirakı, şəffaf idarəetmə, dünyanın ikinci ən böyük limanı və bütün ASEAN regionuna giriş qapısına sahib olmaq Sinqapuru bu sahədə lider ölkələrdən etmişdir. Bundan başqa şəffaf idarəetmə rejiminin olması və sahibkarlar üçün çoxsaylı güzəştlərin təklif olunması buranı dünya investorlarının diqqət mərkəzinə çevirmişdir.

Çinin innovasiya, tədqiqat və inkişaf baxımından son dərəcə əhəmiyyətli sıçrayışlar etdiyini qeyd etmək lazımdır. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, əksər hallarda ekosistem ərazinin özünəməxsus xüsusiyyətlərinə malikdir və yalnız sahibkarlıq subyektləri ərazinin, yerli mədəniyyətin və mədəniyyətin rəhbər tutduğu və qeyd etdiyi bütün xüsusiyyətləri dərk edə bilər.

Burada təqdim olunan məqsədə uyğun olaraq, ABŞ, ÇXR, İsrailin və Sinqapurun İnnovasiya infrastrukturalarının sahibkarlıq xüsusiyyətləri ilə bağlı müqayisəli cədvəl aşağıdakı kimidir:

Cədvəl 5: İnnovasiya infrastrukturunun müqayisəsi

Ölkələr	İnnovasiya infrastrukturunun xüsusiyyətləri	İnfrastrukturun proaktivliyi	İnnovativ həllər üçün nümunələr
ABŞ	- Az resurs ehtiva edən innovativ layihələrə başlamaq mədəniyyəti; - Silikon Vadisindən yaranan yarımkeçirici sənayenin uğuru;	- Ames Aviasiya Laboratoriyasının yaradılması - Ekosistem dövrünün 4 addımının işlənməsi.	- Silikon Vadisində investisiyaların artması; - 2019-cu ilə qədər 151 unikorn şirkətin yaradılması.
ÇXR	Pirat məhsullardan qlobal innovasiyaya əsaslanan məhsullara/proseslərə və proqramlara qədər olan paradigma fasiləsi:	- Dünyada ən çox unikorn şirkətə sahib olmaq	Çin yeməkləri üçün Li-fi/ çubuqlar
İsrail	- ƏM-ə əsaslanan sahibkarlıq mədəniyyəti - Bütün İsrail vətəndaşlarının orduya cəlb edilməsi - Vətəndaşlar hər şeyə sıfırdan başlaması	- Hər 2000 israili üçün 1 startapın olması	- Qonşu ölkələrlə gərkın münasibət səbəbilə uzaq ölkələrlə əlaqələrin qurulması, onlarla uyğunlaşma.
Sinqapur	- Yaxşı idarəetmə - Praqmatik siyasət - Güclü vençur kapitalı mühitindən faydalanma	- Güclü investor iştirakı - Şəffaf idarəetmə - Dünyanın ikinci ən böyük limanı olması - ASEAN regionuna giriş qapısına sahib olmaq - Maliyyələşdirmə perspektivi	- Grab və Trax kimi unikorn şirkətləri - MoolahSense və FundedHere kimi bir neçə məşhur crowdfunding platformaları.

Mənbə: Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Araşdırma onu göstərir ki, innovasiya infrastrukturunun inkişaf etdirilməsində dövlət dəstəyi və bir sıra güzəştlərin olunması olduqca vacibdir. Bundan başqa dünya dövlətləri və şirkətləri ilə global əməkdaşlıq etmək, ölkəyə olan marağın artmasına, ölkədə yeni iş yerlərinin açılmasına və həmçinin xarici investisiya qoyuluşunun artmasına öz töhfəsini verəcəkdir. Hesab edirəm ki, innovasiya infrastrukturunun təşkilinin dayanıqsızlığını minimuma endirən vacib məlumatları gündəmə gətirmək üçün bu və digər ekosistemlər tərəfindən gələcək təhlillər aparıla bilər. Müasir dövrdə ölkələrin rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında mühüm əhəmiyyətə malik olan innovasiya infrastrukturunun ölkəmizdə də yaradılmasında, inkişaf etdirilməsində və həmçinin təşfiq edilməsində bu sahədə uğura imza atmış ölkələrin təcrübəsi faydalı olacaqdır.

Açıqlama bəyanatı

Müəllif tərəfindən hər hansı potensial marağın toqquşması ilə bağlı məlumat verilməmişdir.

Əlaqə

E-mail: safarguseynov96@mail.ru

Ədəbiyyat:

- Barros, J. G., & Paixão, A. E. (2020). Comparative Study of Innovation Ecosystems Inducing Success of Startups in The World (Cutting 2000-2017). *International Journal for Innovation Education and Research*, 8(ISSN: 2411-2933), 647-658.
- Birol Mercan, D. G. (2011). Components of Innovation Ecosystems:A Cross-Country Study. *International Research Journal of Finance and Economics*(Issue 76 (2011)), 103-112.
- Branco, L. (2016). Crise vira motor para expansão de startups no Brasil. *Revista Exame*.
- CIW Team. (2022, Mar 29). *China's tech unicorns overview 2022*. (CHINA INTERNET WATCH) Aug 01, 2022 tarixində bu <https://www.chinainternetwatch.com/31694/tech-unicorn-overview/> mənbədən tapılıb
- COGO, B. (2018). The impact of high-tech startup ecosystems on Economic System Development: The case of Israel. *Master's Program in Economics and Gestione Delle Aziende Curriculum: International Management, University of Venicy*.
- Barros, J. G., & Paixão, A. E. (2020). Comparative Study of Innovation Ecosystems Inducing Success of Startups in The World (Cutting 2000-2017). *International Journal for Innovation Education and Research*, 8(ISSN: 2411-2933), 647-658.
- Birol Mercan, D. G. (2011). Components of Innovation Ecosystems:A Cross-Country Study. *International Research Journal of Finance and Economics*(Issue 76 (2011)), 103-112.
- Branco, L. (2016). Crise vira motor para expansão de startups no Brasil. *Revista Exame*.
- CIW Team. (2022, Mar 29). *China's tech unicorns overview 2022*. (CHINA INTERNET WATCH) Aug 01, 2022 tarixində bu <https://www.chinainternetwatch.com/31694/tech-unicorn-overview/> mənbədən tapılıb
- COGO, B. (2018). The impact of high-tech startup ecosystems on Economic System Development: The case of Israel. *Master's Program in Economics and Gestione Delle Aziende Curriculum: International Management, University of Venicy*.
- Cohen, S. (2013). What Do Accelerators Do? Insights from Incubators and Angels. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 8(3-4)(https://doi.org/10.1162/INOV_a_00184), 19-25.
- Engel, J. S. (2015). Global Clusters of Innovation: Lessons from Silicon Valley. *California Management Review*, 57(2)(<https://doi.org/10.1525/>), 36-65.
- European Commission. (2009). Green Paper on innovation. *Bulletin of the European Union Supplement*.
- European Commission. (tarixsiz). *CORDIS EU Research Results*. Jul 26, 2022 tarixində bu <https://cordis.europa.eu/> mənbədən tapılıb
- GEOLOGY FOR INVESTORS. (2019, October 17). *The California Gold Rush : 1840 – 1857*. August 02, 2022 tarixində bu <https://www.geologyforinvestors.com/california-gold-rush/> mənbədən tapılıb
- Innovation Lab Asia. (tarixsiz). A GUIDE TO THE INNOVATION ECOSYSTEM OF TAIWAN.
- Innovation Lab Asia. (tarixsiz). Nordic Innovation.
- Innovation Lab Asia. (tarixsiz). THE INNOVATION ECOSYSTEM OF JAPAN.
- Innovation Lab Asia. (tarixsiz). THE INNOVATION ECOSYSTEM OF SINGAPORE.
- John F. Helliwell, R. L.-E. (2022). *The World Happiness Report*. New York: Sustainable Development Solutions Network .
- QUEIROZ, R. (tarixsiz). *Chinese technological advances Transform the country into the power of Innovation*. (China Vistos) Aug 1, 2022 tarixində bu <https://chinavistos.com.br/avancos-tecnologicos-chineses/> mənbədən tapılıb
- Liang, M. J. (2014). Innovation Ecosystem: Origin, Knowledge Evolution and Theoretical Framework. *Studies in Science of Science*, 12, 1771-1780.
- Liu, G. (2009). Research on the Science and Technology Innovation Policy of Small and Medium-sized Manufacturing Enterprises in my country. *Tianjin University*.

- OECD—Organisation for Economic Cooperation and Development. (2016). *Startup América Latina 2016. Estudios del Centro de Desarrollo Startup América Latina*. OECD.
- P. Abreu, & N. (2016). *O Panorama das Aceleradoras de Startups no Brasil*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Rafi, T. (2020, November 19). *Why Silicon Valley is a model entrepreneurship ecosystem?* (The Daily FT) August 06, 2022 tarixində bu <https://www.ft.lk/columns/Why-Silicon-Valley-is-a-model-entrepreneurship-ecosystem/4-709093> mənbədən tapılıb
- Ribeiro, A. T. (2015). Um fim, dois meios: aceleradoras e incubadoras no Brasil. In *XVI Congresso Latino-Iberoamericano de Gestão da Tecnologia*. Porto Alegre: ALTEC.
- SEED—*Startups and Entrepreneurship Ecosystem Development*. (2016, Jan 18). (O Programa Seed) Jul 28, 2022 tarixində bu <http://seed.mg.gov.br/> mənbədən tapılıb
- STARTUP ESTONIA. (2022, February 17). *Chapter 2021 of the Estonian startup sector. Investments, Exits, Unicorns & more*. August 10, 2022 tarixində bu <https://startupestonia.ee/blog/chapter-2021-of-the-estonian-startup-sector> mənbədən tapılıb
- StartupBlink. (2022). *Global Startup Ecosystem Index 2022*. Derech Ha'atzmaut, İsrail: StartupBlink.
- Tozetto, P. C. (2016, Jan 18). *Número de startups brasileiras cresce 18;5% em seis meses*. (O Estado de S. Paulo) Jul 27, 2022 tarixində bu <https://link.estadao.com.br/noticias/inovacao,numero-de-startups-brasileiras-cresce-185-em-seis-meses,10000028610> mənbədən tapılıb
- WANG, Y. (2021). Innovation Ecosystem with Chinese Characteristics: Experiences and Lessons from Small and Medium-sized Manufacturing Enterprises. *Technical Gazette Original scientific paper*, 4(28), 1291-1296.

Məqaləyə istinad: Hüseynov Səfər. İnnovasiya infrastrukturunun iqtisadi inkişafa təsiri: Dünya təcrübəsi .Elm və İnnovativ Texnologiyalar Jurnalı. Nömrə 25, 2023. Səh.33-50. DOI: 10.30546/2616-4418.25.2023.33

SUMMARY

Impact of innovation ecosystem on Economic Development: World experience

Safar Huseynov
**Economic Scientific Research Institute under the Ministry of Economy
of Azerbaijan Republic, Baku, Azerbaijan**

In modern times, the innovation ecosystem is of particular importance in achieving the economic development of countries and strengthening their competitiveness. In the article, the economic importance of the innovation ecosystem was studied, and the countries of the world with successful experience in this field were investigated. The USA, PRC, Israel, and Singapore were selected as research objects. In the research, the characteristics of the innovation ecosystem, proactiveness, and measures implemented for innovative solutions were studied in these countries. Furthermore, the factors that hinder the development of the ecosystem and also the factors that promote its development have been investigated. At the end of the research, a comparative analysis was made between the innovation ecosystems of the selected countries.

Keywords: Economic development, innovation ecosystem, startup, ecosystem

РЕЗЮМЕ

Влияние инновационной инфраструктуры на экономическое развитие: Мировой опыт

Сафар Гусейнов

**Институт экономических исследований Министерства
экономики Азербайджанской Республики, Баку Азербайджан**

В современное время инновационная инфраструктура приобретает особое значение в достижении экономического развития стран и повышении их конкурентоспособности. В статье изучено экономическое значение инновационной инфраструктуры, а также исследованы страны мира, имеющие успешный опыт в этой сфере. В качестве объектов исследования были выбраны США, КНР, Израиль и Сингапур. В исследовании изучались характеристики инновационной инфраструктуры, проактивность и меры, реализуемые для инновационных решений в этих странах. Кроме того, исследованы факторы, препятствующие развитию экосистемы, а также факторы, способствующие ее развитию. В конце исследования был проведен сравнительный анализ инновационных инфраструктур выбранных стран.

Ключевые слова: Экономическое развитие, инновационная экосистема, стартап, экосистема.